

LITTERATUR

I MOSKVA EFTER VINTERKRIGET

Av AGRICOLA

Den nu publicerade andra volymen av president *Paasikivis* memoarer (Minnen 1940-41, Bonniers, pris 24: 50) innehåller väl ytligt sett intet lika dramatiskt som första delens skildring av vinterkriget och dess förspel, och det kärva hävdandet av att det varit bättre om Finland 1939 givit efter för de ryska kraven i stället för att riskera en utsiktslös strid. Fråga är dock, om inte *Paasikivis* redogörelse för läget i Moskva de femton månaderna efter marsfreden 1940, och därmed den »ryska» aspekten på det skeende som ledde till fortsättningskriget strängt taget är av lika stor betydelse.

Ett sändebud i Moskva hade nu visserligen av *Paasikivis* skildring att döma svårt nog att överhuvud få veta vad som försiggick. Ryssarna själva voro notoriskt misstänksamma och tillbakadragna. »Mer än på andra orter var i Moskva informationskällan diplomaternas inbördes samtal, vilka oftast inte hade annan bas än egna spekulationer och antaganden och möjligen artiklar och nyheter i tidningarna samt radioreportage.»

Av småstatsdiplomaterna torde väl *Paasikivi* dock ha varit den som kom i trägnast beröring med Molotov — realiserandet av fredsfördraget krävde i början nästan dagliga kontakter.

Paasikivi karakteriserar sin uppgift som »tung och svår». Ryssarna uppträdde med en påfallande brist på generositet: ett typiskt illavarslande omen var det benhårda fasthållandet vid att Finland måste avträda även

det viktiga industriområdet Enso, som uppenbarligen endast genom felaktig kartritning kommit att tillhöra det territorium som skulle avträdas. Den ryska misstron och fientligheten voro så långt drivna, att *Paasikivi* i sina rapporter öppet talar om att vissa kretsar i Moskva syntes önska ett nytt krig mot Finland.

I varje fall är det tydligt, att Moskvas politik, därest man verkligen önskade bevara det uppnådda status quo i förhållande till Finland, var den olämpligaste tänkbara. Långt viktigare än alla de små intermezzon som förgiftade atmosfären var givetvis Sovjetunionens vägran att gå med på ett nordiskt försvarsförbund. *Paasikivi* kan tydligen själv inte allvarligt räkna med att Molotov själv kan ha trott på de orimliga påståendena om att ett sådant skulle ha syftat till revanschkrig mot Sovjetunionen. *Paasikivi* påpekade under en överläggning härom i Kreml: »Vi tänker inte alls på revansch. Sverige och Norge vore inte de rätta bundsförvanterna, om vi eftersträvade något sådant. Vi skulle söka förbund med helt andra stater, om vi önskade revansch.» *Paasikivi* tolkar den ryska hållningen som ett led i strävan att infoga Finland i den ryska intressesfär, dit det enligt Ribbentroppakten skulle höra.

Den desperata stämning som grep även ansvariga och besinningsfulla bedömare i Finland efter annekteringen av de baltiska republikerna — och som tedde sig så mycket mera be-

fogad på grund av ryssarnas ohöjda protektion av det s. k. »Sällskapet för fred och vänskap med Sovjetunionen», som enligt statspolisens av Paasikivi publicerade rapporter klart verkade för en liknande utveckling i Finland — återges träffande i en anteckning från augusti 1940: »I Helsingfors gick dagarna under oavbrutna förhandlingar med regeringsmedlemmar och med fältmarskalk Mannerheim. Här var man också mycket bekymrad över det politiska läget, Mannerheim inte minst. Dåliga underrättelser hade inlöpt, bland annat sådana som berättade om ryska trupptransporter mot finska gränsen . . . Utan tvivel önskade Kreml en liknande utveckling hos oss som i Balticum, och sannolikt trodde åtminstone vissa kretsar i Moskva att det skulle gå därhän. Det var att frukta att Sovjetunionen efter händelserna i baltländerna skulle vända sin uppmärksamhet mot oss.»

Paasikivi talar själv — tvivelsutan med rätta — om sin »försiktiga natur». Den kommer genomgående fram vid hans redogörelser för de ömtåliga förhandlingsfrågor han hade att sköta. Det gällde kraven på radikal demilitarisering av Åland, den ryska transiteringstrafiken till Hangö, nickelkoncessionen i Petsamo, ingripanden mot den för ryssarnas känslor sårande s. k. krigslitteraturen och annat mera. Alltid understryker Paasikivi de faror, som voro förenade med en hållning som kunde irritera Moskva; i detta sammanhang uttalar han flerstädes sitt missnöje med »juristeriet» och obenägenheten för eftergifter i Helsingfors. Å andra sidan är han skrupulöst noggrann med att på varje punkt, där det möjligen låter sig göra, betona, att de ryska kraven *inte* nödvändigt måste ges den mest sinistra tolkningen, att en »baltisk» lösning förbereddes. Han nöjer sig med att hänvisa till ömtåliga stormaktsambitioner och enträget upp-

repade påpekanden om att rättsregler, löften och avtal i den moderna politiken överhuvud ha föga att betyda.

Paasikivis minnen utgöra självklart en av de viktigaste källorna till denna upprörda, avgörande och ännu i mycket dunkla period i Finlands historia. Men det är angeläget att betona, att de inte i och för sig utgöra denna tids definitiva historia. Författaren är starkt engagerad för en bestämd personlig uppfattning av läget. När, som man får hoppas, så småningom allt mera av det ännu otillgängliga materialet kommer att framläggas i ljuset, kan rimligen mångt och mycket komma att te sig något annorlunda. Mot Moskvasämbudets redogörelse för hur påfrestande och oroande det kändes att i daglig kontakt med Molotov och Vysjinskij stå till svars för finländska »förhållningar» och yttringar av misstro och bitterhet måste då vägas deras bild av läget, som uti Helsingfors, i nära beröring med folkopinionens harm och förtvivlan över krigets och fredens påfrestningar, hade att taga ställning till den tydligen aldrig sinande ström av ständigt nya krav, nya klagomål, nya förolämpande inblandningar, som Paasikivi måste rapportera från Moskva — och för vilka han alltid måste begära snabbast möjliga, helst omgående eftergift.

Paasikivi framför på flera punkter en tämligen skarp kritik mot den finländska opinionens och riksledningens förmåga att bedöma den hårda verkligheten. I viss utsträckning har han uppenbarligen varit fastlåst vid sina intryck av förhandlingarna före vinterkrigets utbrott: mer än en gång använder han tillfället att erinra om den oförlåtliga underskattning av Sovjetunionens styrka och lägets hotfulla allvar som enligt hans förmenande Helsingfors den gången visade. För den oengagerade läsaren blir dock huvudintrycket av den föreliggande

volymen, att de allvarliga felbedömningarna under den korta mellankrigstiden lågo på den andra sidan. Hur lätt hade inte Moskva kunnat uppnå en stabilisering av sitt förhållande till sin lilla granne, och hur konsekvent provocerade man inte fram en skärpning av fruktan och misstro som måste leda till det olyckliga närmandet till Tyskland. »Oförmåga att måttfullt bedöma och förstå den andra partens synpunkter tycktes vara allmän bland folk och stater. Beror den på en ohjälplig mänsklig svaghet?» frågar Paasikivi själv.

Paasikivi är medveten om, att hans gammalfinska benägenhet för kompromisser med ryssarna »enligt en viss finsk uppfattning gick väl långt». Intet tvivel kan dock finnas om, att han i det väsentliga orubbligt insisterade på Finlands självständighet. Belysande är hans reaktion inför de oförsynta på-

tryckningarna inför presidentvalet 1940, då Molotov i hotfulla termer lät förstå, att Tanner, Kivimäki, Mannerheim och Svinhufvud voro diskvalificerade. »Den hotande formen och tonen i meddelandet var lika sårande som innehållet. För oss i Finland var det något oerhört. Det var ungefär det samma som om Sovjetunionen eller Tyskland officiellt meddelat Sverige, att de inte tillät att vissa personer utnämndes till statsministrar.» Orden förtjäna begrundas inom vissa kretsar där man i särskild grad gör anspråk på att förvalta det utrikespolitiska arvet efter Paasikivi — i själva verket den självklara grund för Finlands handlande om vilken allmän enighet råder. Till äventyrs kan en eller annan rikssvensk läsare göra den reflexionen, att incidenten förtjänar beaktande även i våra dagars svenska diskussion.

FRAMTIDENS VÄRLD

Av fil. kand. LARS BJÖRKBOM

Profeter, som får tillfälle att komma med kommentarer över sina egna tidigare uttalade profetior, är egentligen odrägliga varelser. I nio fall av tio uppstämmer de förnumstigt: »Se, vad var det jag sade.» Huruvida vår ilska över dessa profeters utrop grundar sig på, att man ogärna ser att andra har haft rätt, om man skulle ha råkat hysa en divergerande uppfattning — eller på, att man anser att profetens självpåtaga verifisering av den egna fjärrskådningen är tvivelaktig såsom alltför väl tillrättalagd, får avgöras av var och en från fall till fall. Kvar står irritationen och en känsla av att profeten skulle framstå i bättre dager, om han lämnat åt andra att kommentera profetiorna, vare sig dessa nu visat sig sanna eller falska. Samuel Butlers

»Ehrevon», satiren över det victorianska samhället, sett i framtidsperspektiv, har med rätta blivit en klassiker. Samme författares »Ehrevon revisited», skriven cirka trettio år senare är enbart förnumstigt och ointressant. Ett annat exempel — om det nu också ej är ett helt parallellt fall — var första upplagan av Malthus' essä i befolkningsfrågan, som, även om dess innehåll visat sig vara felaktigt, var ett briljant hugskott medan de reviderade och av författaren själv kommenterade upplagorna från 1800-talets början svällt ut till två digra band av oläslighet — även för en befolkningsteoretiker.

Nu har återigen en profet lyckats förstöra sin egen klassiska framtidsvision genom att konstatera hur klar-

synt han en gång varit. Det är *Aldous Huxley*, som med påtaglig självbelåtenhet, om än blandad med fasa, fastslagit att vi redan befinner oss i Utopia 600 A. F. (after Ford), så när som på visa tekniska detaljer. »*Brave New World*» kom ut 1931. Reaktionen var blandad i vad gällde troligheten av att Huxleys framtidsvärld någonsin skulle bli förverkligad, men alla var överens, och är väl så fortfarande, om att det var en underbar satir över vissa tendenser i en modern industriell ekonomi och demokrati. Världen, där nästan alla var nöjda genom att de, människorna, eller bättre, människorobotarna, på vetenskapligt fullt tillfredsställande sätt var konditionerade enligt Bokonovskimetoden för den position de var planerade att intaga i klasshierarkien »alfa-epsilon», och där eventuell friktion i detta utmärkta samhällsmaskineri togs bort med en dos soma-smörjmedel. Världen, där vissa fåtaliga individualister, oftast alfaplusare — vars konditionering på ett eller annat sätt misslyckats — hade möjligheten att flytta till något av anarkistreservaten för att i splendid isolation eller bland likasinnade skriva poesi, filosofera eller vara asocial i största allmänhet, var en utstuderad och strömlinjeformad mardröm. En värld av pavlovska hundar. En skön, ny värld grundad på materiell välmåga och social anpassning. Kort sagt: alla makthavares dröm.

»*Brave New World*» handlade om frihet. Det är även det underliggande temat i den nya boken, »*Brave New World Revisited*» (London 1959. — *Framtidens värld*. Wahlström & Widstrand). Frihet i den modifierade mening, som Huxley nyttjar begreppet, är den individuella politiska frihet och tankefrihet, som har varit kännetecknande för Västerens demokratier. De krafter som är det främsta hotet mot denna frihet är överbefolkning

och överorganisation. I framtidsriket hade man med olika medel lyckats stoppa befolkningstillväxten, och världens invånareantal hölls tämligen konstant på 2 miljarder, dvs. den ungefärliga siffran för jordens befolkning år 1931. Denna siffra ligger i dag närmare 3 miljarder och som ett resultat av modern vetenskap minskar dödligheten — medan födelsetalen om än inte ökar åtminstone är konstanta; befolkningen ökar alltså enligt lagen för ränta på ränta. Och räntefoten är inte föraktlig. Man behöver inte vara alltför visionär för att inse att behovstäckningen för alla dessa nya människor kommer att bli allt mer problematisk. För en författare som Huxley, i likhet med flertalet som sysslat med problem rörande samhällsinstitutioner i relation till samhällets försörjningskapacitet, står det klart att en liberal politisk demokrati ej kan existera, och ej heller har existerat, under knappa försörjningsförhållanden — åtminstone ej under någon längre period. Ett liberalt samhälle behöver ekonomiskt armbågsrum — både utåt och inåt — för att kunna kosta på sig lyxen att vara tolerant. Ett sådant armbågsrum finns inte i Asien, Afrika eller Sydamerika. Och det minskar snabbt för Västerens demokratier. Man behöver inte vara marxist för att tro att Västerens liberala system knappast skulle ha kunnat flörera utan möjligheten av miljonemigration till folktomma kontinenter, utan tillgång till kolonier, som gav billiga råvaror och nya marknader för en växande industriproduktion, som Europa och Amerika ej mer än till en del maktade konsumera. Dessa förutsättningar håller nu på att mycket snabbt försvinna. Resultatet av denna trängsel är inte svår att finna: modifierade former av planhushållning, bilateral handel etc. Ekonomiskt trängda, blir de flesta regimer merkantilistiska. Huruvida

våra fria politiska traditioner, som skapats under den liberala epoken, kan stå emot det trycket återstår att se. Huxley är pessimistisk på den punkten.

Men vetenskapens alla framsteg: outtömliga kraftkällor genom kontrollerade fusionsprocesser, fettalstrande alger, vete norr om polcirkeln och allt vad vetenskapsmännen lovar och förmodligen kan åstadkomma? Det är likväl en invändning som blott leder till det andra huvudtemat i »Brave New World Revisited»: överorganisation som frihetens dödgrävare. För att exploatera dessa potentiella kraftkällor och näringsmedel fordras enorma investeringsbelopp, som blott kan anskaffas antingen genom mycket stora företagskorporationer eller genom statliga anslag. För att kunna arbeta under rimliga riskförhållanden erhåller »exploatören» produktionsmonopol av staten, eller också producerar staten genom egna organ, som självfallet kan operera utan konkurrens. Koncentration av företagsenheter skapar ofelbart maktkoncentration. Att maktkoncentration underminerar ett samhälles frihet visste redan Montesquieu. Men det är ej blott den ojämnt fördelade makten, som är farlig. För att effektivt och alltså ekonomiskt kunna reglera en produktion, som administreras från mycket stora företagsenheter, fordras en långt driven rationalisering, där »automatisering» även av människor, vars arbete ej kunnat övertagas av t. ex. elektroniska kontroller av produktionsprocessen, ses som något önskvärt, ja, nödvändigt. Målsättningen blir teknokratens, och i hans världsbild är det irrationella och mänskliga något av ondo, som bör utrotas. I det samhälle, som denna produktionsform skapar, sitter just teknokraterna vid makten, som byråkrater

i statlig eller korporativ tjänst, och medlen för att nå den önskade rikriktningen av människomaterialet har deras kolleger, psykologer, biologer, sociologer m. fl., ställt till förfogande genom kartläggning av mänskligt psyke och fysiska reaktioner. På den punkten polemiserar Huxley mot Orwells bild av 1984, såsom alltför mycket uppbyggd på det fysiska våldet. Orwells värld var en alltför snäv karikatyr av det ryska skräckväldet under Stalin. Subtilare metoder finns att tillgå för att åstadkomma politisk, ekonomisk och mental rikriktning: skicklig och ledande propaganda — öppen eller subliminal — droger av typ tranquilizers, etc.

Detta är vad Huxley finner under sitt andra besök i den sköna, nya värld, som är, eller snart blir, vår egen. Liksom det mesta av hans produktion är även denna analys intelligent och kvick. När han mot slutet frågar: »Vad kan vi göra åt dessa opersonliga krafter, som ofelbart tycks föra oss in i mardrömmen?» blir han vagare; typ: »Vi måste decentralisera!», ett gammalt slagord, vars innebörd är dunkel och vars konsekvenser förmodligen skulle bli en katastrofal minskning av en redan nu alltför knapp produktion. I försök att hindra den andra frihetsdödaren, överorganisation, släpper han helt kontrollen över fiende nummer ett, relativ överbefolkning. »Vi måste lära världens miljarder födelsekontroll!» — en process, som, för att bli effektiv, blott skulle leda oss runt »circulus vitiosus» i den motsatta riktningen. Detta är vår tids dilemma. När vi söker lösa det, kommer vi genast i konflikt med de värdekriterier, som har givit och ger innehåll och de nödvändiga övertonerna åt begreppet liberal demokrati.